

Муратов Толкунбек Рахманбердиевич
ТИЛДИН ТАРЫХЫЙ ӨНҮГҮШҮНДӨГҮ СЛЕНГ СӨЗДӨР
Муратов Толкунбек Рахманбердиевич
СЛЕНГОВЫЕ СЛОВА В ИСТОРИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ ЯЗЫКА
Muratov Tolkunbek Rakhmanberdievich
SLANG WORDS IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE LANGUAGE

УДК 37.00

Аннотация. Бул макалада тилдин тарыхый өнүгүшүндөгү сленг сөздөр коомдун жана маданияттын өзгөрүлүп турушун чагылдырып, өзгөчө социалдык, технологиялык жана маданий шарттарга жооп катары жаралат. Сленгдин өнүгүшү ошол коомдун ар кандай топторунун өзгөчөлүктөрүн, алардын муктаждыктарын жана элдин түзүлүшүн көрсөтөт. Ушундан улам тил илими тил жөнүндө тээ байыркы мезгилдерден тартып бүгүнкү күнгө чейинки айтылган көз – караштарды, илимий теориялардын, тилдик фактыларды анализдөөнүн метод – ыкмалары, принциптеринин жалпы системасы болгондуктан, тил илиминин жаралышынын алгачкы мезгилдерден тартып бүгүнкү күндөгү өнүкөн тил илиминин материалдарынын өздөштүрүүнүн илимий да, практикалык да, таанып – билүүчүлүк да мааниси өтө чоң экендиги берилген. Жаргонду кабыл алуу тил үйрөнүүчүлөргө эне тили менен жекече жана маданий деңгээлде байланышууга жардам берет, сүйлөшүүлөрдү кызыктуу жана жагымдуу кылат.

Негизги сөздөр. Илим, ыкма, этнос, мурас, мыйзам, мамлекет, тил, эл, уруу, мыйзам, сленг, коом, үмүт, тагдыр, келечек.

Аннотация. В этой статье рассказывается, как сленговые слова в историческом развитии языка отражают изменения в обществе и культуре, возникающие в ответ на особые социальные, технологические и культурные условия. Развитие сленга показывает характеристики различных групп этого общества, их потребности и структуру людей. В связи с тем, что лингвистика представляет собой общую систему научных теорий, методов, принципов анализа языковых фактов, с древнейших времен и до сегодняшнего дня выраженных представлений о языке, она имеет огромное как научное, так и практическое, познавательное значение для усвоения материалов развивающейся языкознания с самых ранних периодов становления языкознания. Использование жаргона помогает изучающим язык общаться со своим родным языком как на личном, так и на культурном уровне, делая разговор интересным и приятным.

Ключевые слова. Наука, метод, этнос, наследие, закон, государство, язык, народ, племя, закон, сленг, общество, надежда, судьба, будущее.

Annotation. This article describes how slang words in the historical development of the language reflect changes in society and culture that arise in response to special social, technological and cultural conditions. The development of slang shows the characteristics of various groups in this society, their needs and the structure of people. Due to the fact that linguistics is a general system of scientific theories, methods, principles for analyzing linguistic facts, and expressed ideas about language from ancient times to the present day, it has great scientific, practical, and cognitive significance for assimilating the materials of developing linguistics from the earliest periods of linguistics formation. Using jargon helps language learners communicate with their mother tongue on both a personal and cultural level, making conversation interesting and enjoyable.

Key words. Science, method, ethnicity, heritage, law, state, language, people, tribe, law, slang, society, hope, destiny, future.

Тилдин тарыхый өнүгүшүндөгү сленг сөздөр

Тилдин тарыхый өнүгүшүндө сленг сөздөр маанилүү орунду ээлейт. Алар коомдогу өзгөрүүлөргө, жаңы тенденцияларга жана жаштардын арасында колдонулган сөздөргө

таасир этет. Сленг сөздөр, адатта, белгилүү бир топтун же субкультун мүчөлөрү тарабынан колдонулат жана көп учурда башка адамдарга түшүнүксүз болушу мүмкүн. Бул сөздөрдүн тарыхый өнүгүшүнө көз жүгүртсөк, алар ар кандай чөйрөлөрдө жана мезгилдерде өзгөрүп турат.

Мисалы, совет доорундагы сленг сөздөрүнүн арасында «крутой», «пацан» же «шара» сыяктуу сөздөр кеңири колдонулган. Ал эми 90-жылдары жана 2000-жылдары Интернеттин жана жаштар маданиятынын өнүгүшү менен, жаңы сленгдер пайда болуп, кээде жаштардын, блогерлердин же музыканттардын жардамы менен коомго жайылды. Мисалы, «тема», «пушка», «супер» сыяктуу сөздөр ошол мезгилде популярдуу болгон.

Ошентип, сленг сөздөр тилдин өзгөчөлүктөрүн, анын өзгөрүлүп жаткан маданиятын жана коомдогу динамиканы чагылдырып турат. Сленгдин эволюциясы дагы анын адам коомунун туруктуу жана тез өзгөрүп жаткан бөлүгү экенин көрсөтөт

Сленг-сөздөрдөгү же сезимдеги туруктуу эмес сөз байлык.

Сленг-бул белгилүү бир маданияттагы же аймактагы адамдардын белгилүү бир топтору колдонгон расмий эмес сөздөрдүн, сөз айкаштарынын жана сөз айкаштарынын жыйнагы. Ал көбүнчө азыркы маданий жана социалдык контекстти чагылдырат. Формалдуу тил туруктуу бойдон калууда, бирок жаргон коомдун өзгөрүп жаткан тенденцияларын, баалуулуктарын жана мамилелерин чагылдырып, тез өнүгөт. Жаргонду кабыл алуу тил үйрөнүүчүлөргө эне тили менен жекече жана маданий деңгээлде байланышууга жардам берет, сүйлөшүүлөрдү кызыктуу жана жагымдуу кылат.

Бабалардан калган мурастын бири да - эне тил. Окумуштуулар жер жүзүндө 7 миңден ашуун тил бар экенин айтышат. Өлкөдө эне тилди өнүктүрүү боюнча бир катар программалар кабыл алынган жана жакшы натыйжалар бар. Мыйзам чыгарууда мамлекеттик тилдин орду да өзгөчө. Мыйзам долбоорлорунун көбү мамлекеттик тилде жазылат.

Ал эми кыргыз тилинде 3 миллиондон ашык адам сүйлөп турганда жоголуп кетет деген коркунуч жок, дешет адистер. Ал гана эмес кыргыз тилинде түш жоруган башка улуттун өкүлдөрү арбын. Бул да болсо көп улуттуу өлкөбүздүн жетишкендиги болсо керек.[1]

Адамдын төрөлүп, тили чыгып, өмүрүнүн соңуна чейинки тирүүлүгү сөз менен коштолот. Баары сөздө уюган. Акыл-ойдун, асыл түшүнүктөрдүн баары сөз аркылуу таралат. Ата-бабаларыбыз таамай айтылган сөздүн күчү менен жоолашкандарды эпке келтирип, сөздү туу тутуп жашап келишкенин билебиз. Кийинки кездерде улуттун тагдырына байланышкан өтө көйгөйлүү маселе – тилибиздин азыркы абалы келечек тагдырын сактап калуу. Анткени бүгүнкү күндө дүйнө жүзүндө 6200дөй тил бар, алардын арасында 10киши 100 киши 1000киши сүйлөгөн тилдер бар. Ушундай майда тилдердин тагдыры азыркы ааламдашуу шарттында жок болуп кетүү коркунучка кептелип турганы айдан ачык, анткени бура кеткени далил. Ар бир этнос өз эне тилин ыйык жана касиеттүү деп эсептейт, анткени, ал эненин сүтү менен келет. Кыргыз тили – Кыргыз Республикасынын мамлекеттүүлүгүнүн атын берген. Мамлекеттүүлүк мамлекеттик тилден башталат. Кыргыз тили – өлкөнүн жүрөгү. Советтик-тоталитардык коомдо жүргүзүлгөн кайра куруу саясатынын шаңшарапаты менен кыргыз тилинин мамлекеттик тил катары макамга ээ болушу даңазалуу окуя болгон. Ал өз алдынча эгемендүү мамлекетти куруунун ишенимдүү жана чечкиндүү кадамына жол ачкан.[2]

Улуттук жүзүбүз болгон кыргыз тилине келсек ырасында эле биздин тилибиз – бай көрөнгөлүү кумарлуу тил. Ар бирибиз тилибиз чыккан күндөрдөн тартып эле “ата”, “апа” жана башка ушул сыяктуу сөздөрдү кыргызча айтып, улам чоңоюп, жетилип, айлана-чөйрөнү, чыныгы дүйнөнү кылым кыргыз тили – эне тилибиз аркылуу кыргызча түшүнүп таанышканбыз. Ар бирибиз наристе кезибизден тартып өз эне тилибизде сүйлөөгө, аны сыйлоого үйрөнө баштайбыз. Демек, тилибиз кыргыз деген атыбызды башка улуттар менен элдерге тааныткан эң алгачкы улуттук белгибиз экендиги талашсыз чындык жана бул баарыбызга белгилүү. Азыркы күндө кыргыз тили түрк тилдеринин ичинен эң байыркысы болуп эсептелет. Бул – тарых өзү алып чыккан талашсыз чындык. Менин оюмча, кыргыз тили эч качан жоголбойт. Эгер тил жок болсо, анда эл да, улут да, өлкө да жоголору анык.

Анткени улут жана тил ажырагыс бир бүтүн нерсе. Ал эми тил жоголот деген адамдар – кыргыз элинин душманы. Ырас, кыргызым өзүнүн өнүгүү тарыхында нечендеген сүргүндөргө, кызыл кыргындарга туш болуп, не деген гана кыйынчылыктарды, азап-тозокторду башынан өткөргөн жок. Канча деген душман элимди жок кылам деп келсе дагы, аны тарых барактарынан өчүрө алган жок. Чырактын пилигиндей болуп, элибиздин акыркы үмүтү үлбүрөп өчүп бара жаткан учурда эл ичинен тайманбас эрлер, арстан жүрөк шерлер чыгып элибизди сактап калышкан. [3] Тилибиздин пайда болуп жана кылымдар бою өркүндөп жашап келиши да бирдей болбостон, ички жана сырткы таасирлердин натыйжасында өзүнүн негизги грамматикалык белгилерин сактап калуу менен бирге лексика байлыгы улам арбып, грамматикалык айрым бир кубулуштары өзгөрүүгө дуушарланган. Дагы бир белгилөөчү кырдаал — тарых, социология, философия, коом таануу жана тил илимдеринде «урук», «уруу», «эл», «улут» түшүнүктөрү жалпы идеологиялык көз караштын өзгөрүүсү менен ар түрдүү колдонулуп жүргөндүгү байкалат: мисалы, Байыркы Кытай дилбаяндарында (биздин заманга чейинки 2-кылым) «кыргыз эли» — «кыргыз мамлекети» дегенди билдирген. Жалпы кыргыз тилинин тарыхы жөнүндө айтуудан мурда анын «жалпы элдик тил», «жалпы элдик адабий тил» жана «жазма адабий тил» деген терминдер менен аталып айырмалангандыгы тууралуу жана алардын кыргыз тилтаануу илиминде бири-биринен айырмаланып, колдонула башташы, анын себеби тууралуу да айтылганы бар. Бул маселелер алгач 1950—60-жылдары кыргыз тил илиминин теоретиги академик Б. М. Юнусалиев тарабынан козголуп, Кыргызстан боюнча изилденген жана «кыргыз диалектологиясынын негиз салынышына байланыштуу болгон. Тилдин тарыхый өнүгүшүнүн бардык этаптарында анын жазма түрүндө сакталып калбагандыктан, аны башка тектеш тилдер менен салыштыруу аркылуу гана чындыкка жетишүүгө болорун изилдөөлөр тастыктайт: болгондо да тилдин байыркы — «жансыз» деп эсептелген фактыларын тектеш тилдерге мүнөздүү фактылар жана алардагы жандуу көрүнүштөр менен салыштыруу аркылуу гана чындык айкындалат.[4] Тарыхтын эчен сыноолорунан өтүп, элдин кырылып жоюлуп, чилдей тараганына карабай оожалып, нугун, түр-түспөлүн жоготпой келечекти көздөп Улуу Сөз кербени өзүнө жол таап отуруп бүгүнкү эгемендүү кыргыз Республикасынын тилине айланды. Ары укканга жагымдуу, элестүүлүгү эсте калууга ийкемдүү мааниси таасын так тилибиз азыркы учурда мөндүрдө калган дарактай уйпаланып тыткыланган абалда калышы өкүндүрбөй койбойт. Тилибиздин нарктуулугу жоюлуп, мааниси тайыз сленг (жаргон) сөздөрдүн көбөйүп, тилибиздин төрүнөн орун алышына ким күнөөлү? Балдар бакчасыбы, билим берүү мекемелериби же жогоркуу окуу жайларыбы, же массалык маалымат каражаттарыбы?

Кылымдарды карыткан, мамлекет куруп жашап келе жатканына бир нече миң жыл болгон байыркы **кыргыз элинин** тили дүйнөдөгү бай тилдердин бири экендиги талашсыз. Демек, кыргыз тили азыркыдай 6 миллиондон ашык адамдын үйүндө өз ара пикир алмашуунун гана тили болбостон, илгери көөнө **кыргыз мамлекетинин** кызыкчылыгына кызмат кылып келген, эл аралык деңгээлдеги тил болгондугуна ой чабыты кеңири ар бир адам түшүнөт. Ушул маселеге кыскача кайрылып коёлу..

Түркий тил, тактап айтканда, **кыргыз-кыпчак тили**, ошол мезгилде эл аралык катнаштын тили болгон. Ошол учурда билимдүү ар бир адам эреже катары бул тилди билген. Мамлекеттер аралык сүйлөшүүлөрдө, соода-сатыкта, дегэле ар башка элдердин өкүлдөрү катышкан ушул сыяктуу алака-катнаштарда бул тил негизги ролду ойногон. Ал эми монгол жапырыгынан кийин, айрыкча Алтын ордо мамлекети орногондон кийин, кыргыз-кыпчак тилинин бул ролу ого бетер күчөгөндүгү белгилүү. Кичинекей бир мисал. Азыркы Дагестанда жашаган 6 негизги элдин бири болгон кумуктардын тили (**кумук тили** тигил кыргыз-кыпчак тилинин бир варианты) бардык тоолуктар үчүн, ал эмес бүткүл Кавказ үчүн кийинки мезгилдерге чейин эле эл аралык тил болуп кызмат кылып келген.(5) Бир уядагы тилдер андан ары окшоштуктарына карай теги жагынан жакын болгон тилдик топторго же тилдик бутактарга ажырайт. Тилдик топтор же бутактар андан ары тилдик тайпаларга, тилдик тайпалар жеке тилдерге, жеке тилдер диалектилерге, диалектилер говорлорго бөлүнөт. [6]

Тилдин тарыхый өнүгүшүндө сленг сөздөр маанилүү орунду ээлейт. Алар коомдогу өзгөрүүлөргө, жаңы тенденцияларга жана жаштардын арасында колдонулган сөздөргө таасир этет. Сленг сөздөр, адатта, белгилүү бир топтун же субкультун мүчөлөрү тарабынан колдонулат жана көп учурда башка адамдарга түшүнүксүз болушу мүмкүн. Бул сөздөрдүн тарыхый өнүгүшүнө көз жүгүртсөк, алар ар кандай чөйрөлөрдө жана мезгилдерде өзгөрүп турат.

Мисалы, совет доорундагы сленг сөздөрүнүн арасында «крутой», «пацан» же «шара» сыяктуу сөздөр кеңири колдонулган. Ал эми 90-жылдары жана 2000-жылдары Интернеттин жана жаштар маданиятынын өнүгүшү менен, жаңы сленгдер пайда болуп, кээде жаштардын, блогерлердин же музыканттардын жардамы менен коомго жайылды. Мисалы, «тема», «пушка», «супер» сыяктуу сөздөр ошол мезгилде популярдуу болгон. Коомдогу динамиканы чагылдырып турат. Сленгдин эволюциясы дагы анын адам коомунун туруктуу жана тез өзгөрүп жаткан бөлүгү экенин көрсөтөт. Сленг сөздөрдүн өнүгүүсү тилдин жана коомдун динамикалык өзгөчөлүктөрүн чагылдырат. Алар коомдогу социалдык, маданий жана технологиялык өзгөрүүлөргө, ошондой эле жаштардын жана белгилүү бир топтордун муктаждыктарына жараша пайда болот. Сленг сөздөрдүн тарыхый өнүгүшү бир нече этапты камтыйт:

1. Баштапкы этап (Класикалык мезгилдер): Эң алгачкы сленг сөздөр, көбүнчө, белгилүү бир топтордун ичинде түзүлүп, коомдогу жалпы сөз байлыгын өзгөртүүгө жардам берген. Мисалы, 19-20-кылымдардагы тартипти бузган топтордун, кылмыш дүйнөсүнүн жана жаштар субкультурасынын өкүлдөрү өзүнчө тилдерди түзүп, ошол аркылуу өздөрүн айырмалап турган.

2. Жаңы сөздөрдүн жаралышына алып келген факторлор:

о **Социалдык өзгөрүүлөр:** Экономикалык, саясий же социалдык кырдаалдардын өзгөрүшү сленгдин пайда болуусуна түрткү берген. Мисалы, социумда жаңы кырдаалдарды чагылдырган сөздөр жаралган.

о **Технологиялардын өнүгүшү:** Интернеттин жана социалдык медиа платформалардын өнүгүшү менен сленг сөздөрдүн таралышы тездетилген. Онлайн сүйлөшүүлөрдө жана тете-культурада жаңы сөздөр көбөйүп, жаштардын арасында кеңири жайылат.

о **Популярдуу маданият жана музыка:** Музыка, кино жана массалык маалымат каражаттары да сленгдин өнүгүшүнө таасир эткен. Реп, рок, хип-хоп сыяктуу музыкалык жанрлар өзүнчө терминдерди жана жаргон сөздөрдү жараткан.

- **Сленгдин кеңейиши жана жайылышы:** Сленг сөздөр жалпы коомго кирип, көбүнчө жаштардын ортосунда кеңири колдонулган. Кээде белгилүү бир сленг сөздөр элдик болуп, кеңири коомго жайылып, расмий тилде да колдонулат. Мисалы, «крутой», «тема», «отжигает» сыяктуу сөздөр.

- **Ошол сөздөрдүн коомдогу жайылуу процессинин артында:** Жаштар сленгин колдонуу аркылуу өздөрүнүн өзгөчөлүгүн көрсөтүп, башка топтордон айырмалануу аракетинде болушат. Сленг көбүнчө жогорку деңгээлдеги социалдык катмарлардын, анча белгилүү эмес же жашыруун чөйрөлөрдүн тили катары колдонула баштайт.

- **Жаңы сленгдердин жаралышы:** Интернеттин жана социалдык медианын таасири менен жаңы сленг сөздөр тез пайда болуп, ошол эле тез таралып жатат. Жаңы терминдер жана кыска формалар колдонулууда. Мисалы, «лол», «лолк», «треш» сыяктуу сөздөр кыска жана ачык мааниге ээ.

3. Сленгдин расмий тилге кирүүсү: Бир нече жылдан кийин сленг сөздөрдүн кээ бирлери расмий тилге кирип, күнүмдүк жашоодо жана көбүнчө жарнама, кино же телеберүүдө колдонулуп калат. Мисалы, «лайк» же «крутой» сыяктуу сөздөр күнүмдүк сүйлөмдөрдө кеңири колдонулат. [7]

Ошентип, сленг сөздөр тилдин өзгөчөлүктөрүн, анын өзгөрүлүп жаткан маданиятын жана коомдогу динамиканы чагылдырып турат. Сленгдин эволюциясы дагы анын адам

коомунун туруктуу жана тез өзгөрүп жаткан бөлүгү экенин көрсөтөт. Ал эми сленгдин өнүгүүсүнүн натыйжасында ошол эле сөздөр жаштардын арасында жаңы мааниге ээ болуп, жашоо стили менен байланыштуу болуп калышы мүмкүн. Бул процесс, адатта, коомдун жана маданияттын өзгөрүүлөрү менен тыгыз байланышта болот.

Жыйынтыктоо:

Жыйынтыктап айтканда, сленг сөздөр тилдин тирүү жана динамикалык бөлүгү болуп, жаштардын маданияты, технологиялардын өнүгүшү жана коомдун өзгөрүшү менен тыгыз байланышта. Алар тилдин эволюциясында маанилүү орунду ээлеп, коомдун маданиятын жана социалдык кырдаалдарын чагылдырууга жардам берет. Тилдин тарыхый өнүгүшүндөгү сленг сөздөр коомдун жана маданияттын өзгөрүлүп турушун чагылдырып, өзгөчө социалдык, технологиялык жана маданий шарттарга жооп катары жаралат. Сленгдин өнүгүшү ошол коомдун ар кандай топторунун өзгөчөлүктөрүн, алардын муктаждыктарын жана элдин түзүлүшүн көрсөтөт. Ушундан улам тил илими тил жөнүндө тээ байыркы мезгилдерден тартып бүгүнкү күнгө чейинки айтылган көз – караштарды, илимий теориялардын, тилдик фактыларды анализдөөнүн метод – ыкмалары, принциптеринин жалпы системасы болгондуктан, тил илиминин жаралышынын алгачкы мезгилдерден тартып бүгүнкү күндөгү өнүкөн тил илиминин материалдарынын өздөштүрүүнүн илимий да, практикалык да, таанып – билүүчүлүк да мааниси өтө чоң деп эсептейбиз.

Колдонулган булактар:

1. Кыргыз тилини сөздүгү [Текст] : С.Усоналиев 3-бет
2. Тил TIMES маалымат баракчасы [Текст] №3. 16-сентябрь 2019-жыл
3. <https://multiurok.ru/blog/til-tagdyry-el-tagdyry.html>
4. Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору [Текст] ,Б -2012. 832 бет
5. <https://students.com.kg/archives/1366>
6. Жороев Исламкул Маматкулович Тил илимине киришүү; Б-2014 23-БЕТ
7. https://www.researchgate.net/publication/233274451_
8. Атакул Кызы, А. И. Абдувалиевдин байыркы турк сөздүктөрү боюнча изилдөөлөрү / А. Атакул Кызы // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2024. – No. 2(60). – P. 186-193. – EDN TPUPBU.